

AZƏRBAYCANDA KİTABXANA RESURLARININ YARANMASI VƏ FORMALAŞMASININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Sənubər Mustafayeva

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının baş müəllimi*

Xülasə: *Bildiyimiz kimi son zamanlar Respublikada kitabxana resurslarının yaranması və formalaşması ən aktual məsələlərdən biridir. Kitabxana fondunun strateji fəaliyyəti ilə bağlı komplektləşmə prosesinin həyata keçirilməsi, komplektləşmə metodlarından səmərəli şəkildə istifadə edilməsi sistemli və planlı şəkildə həyata keçirilir. Məqalədə kitabxana kataloqlarının nəzəri şəkildə təhlili, komplektləşmənin mahiyyəti, kitabxana resurslarının yaranması və formalaşmasının nəzəri əsasları geniş şəkildə şərh edilmişdir.*

Резюме: *Как известно, в последнее время одним из актуальных вопросов стало появление и формирование библиотечных ресурсов в республике. В статье широко освещается теоретический анализ библиотечных каталогов, сущность составления, теоретические основы создания и формирования библиотечных ресурсов.*

Summary: *As is known, recently the emergence and formation of library resources in the republic has become one of the most pressing issues. The article widely covers the theoretical analysis of library catalogs, the essence of compilation, the theoretical foundations of the creation and formation of library resources.*

Açar sözlər: *Kitabxana resursları, kataloq, komplektləşdirmə, fondun formalaşması*

Ключевые слова: *библиотечные ресурсы, каталог, комплектования, формирование фонда.*

Keywords: *library resources, catalog, fund formation.*

Giriş: Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi təkcə bütün sənədlərin sistemləşdirilməsi və qaydalara uyğun olaraq toplanması deyil kitabxana işinin bütün sahələrini və aspektlərini özündə birləşdirir. Komplektləşdirmə fondun formalaşdırılmasının əsas tərkib hissələrindən biri kimi bütövlükdə kitabxana fəaliyyətinin tənzimlənməsinə xidmət edir. Komplektləşdirilmə işinin əsasını dövlət aktarı, qanunlar, sərəncamlar və xüsusi razılaşmalar yolu ilə həyata keçirilir. İlk komplektləşmə komplektləşdiricinin hansı əsaslarla işlədiyindən asılı olaraq yeni daxil olan sənədləri seçir və kitabxananın profilindən asılı olaraq qeydiyyata alır. Daha sonra hansı bibliografik mənbədən və göstəricidən istifadə edilməsi və axtarış aparılması fondun daha əhatəli olması qarşıda məqsəd qoyulur. Həmçinin iki əsas strategiya komplektləşdirmə üçün qarşıya qoyulur. Fondun formalaşdırılması məqsədilə sənədlərin toplanması və seçilməsi. Kitabxana fondunun strateji fəaliyyəti ilə bağlı komplektləşmə zamanı iki metoddan istifadə olunur. Ümumi və seçmə metodlar. Bu metodlar əsasən res-

publika kitabxanalarının işində istifadə olunur. Əgər fondun strategiyası, məqsədi memorial funksiyanı yerinə yetirirsə sənədlərin toplanmasında sənəd dolğunluğu üçün və ya itirilmiş kitabların əvəzinə yeni kitablar və digər sənədlər komplektləşdirilir. Ərazi üzrə bütün sənədlərin toplanması yaxarıda qeyd olunduğu kimi respublika kitabxanalarında həyata keçirilir. Əsasən regional kitabxanalar, arxiv və muzey fondları həmçinin onların strukturunda olan digər kitabxanalar nəzərə alınır. Qeyd edək ki, fondun komplektləşdirilməsində profil sənədlər birbaşa fonda göndərilir (daxil olur). Bunlar əsasən normativ aktlar sənədləri göndərən tərəflərdən əvvəlcədən razılaşma görə əldə olunur. 1998-ci ilin dekabrın 29-unda “Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul olunmasından sonra qanunun 15 maddəsində uyğun olaraq dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan polioqrafiya müəssələri və digər hüquqi şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından 4 pulsuz məcburi nüsxə Milli Kitabxanaya qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının kitabxanalarına, respublika əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxanalara , Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanasına və Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasının profilinə uyğun olaraq 2 pulsuz məcburi nüsxə, Azərbaycan Respublikasında nəşr olunan bütün qəzet və jurnal redaksiyaları isə 2 pulsuz məcburi nüsxə göndərmələdirlər.

Məsələnin qoyuluşu: Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin 12 mart 1999 cu il fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. (1) Məcburi nüsxə sisteminin həyata keçirilməsi olduqca vacib məsələlərdən olmaqla yanaşı kitabçılıq işində, Azərbaycan kitablarının uzun müddət saxlanılmasında, qorunmasında, nəsilən-nəsilə çatdırılmasında klassik ədəbiyyatların oxucular tərəfindən mütaliəsində çox əhəmiyyətlidir. Milli kitabxanalarda məcburi nüsxə sistemində isə onun əhəmiyyəti çox böyükdür. Hazırda Respublikada fəaliyyət göstərən MKS-lərin hamısında kitabxana-biblioqrafiya təsnifatından istifadə olunur. Nizami və Yasamal rayon MKS-lərində vahid dövlət standartlarına uyğun olaraq fondun komplektləşdirilməsi həyata keçirilir. Məlum olduğu kimi kitabxana kataloqu bütövlükdə sənədlərə verilən biblioqrafik yazını özündə əhatə etdirməklə bir və ya bir neçə kitabxananın fondunda olan sənədləri əks etdirə bilər və kitabxana fondunun tərkibi və onun məzmununu açır.

Kitabxana kataloqları formal əlamətlərinə görə də fondun məzmununu açmağa imkan verir. məs: əlifba kataloqu əlifba həm müəllifin həm də sənədlərin düzülüş əlamətlərinə görə axtarış aparmağa imkan verir. Hazırda əlifba kataloqundan köməkçi axtarış üsulu kimi istifadə edilir. MKS-lərin işində yeni kitabxana texnologiyalarında istifadə edilməyə başlandı hələlik bu proses tam başa çatmamış korporativ kitabxana sistemləri formalaşmadığından bu sistemdən bitkin şəkildə istifadə edilmir. Buna görə də Azərbaycanda MKS-lərdə hər bir kitabxana özlüyündə, pərakəndə şəkildə bu sistemin həyata keçirilməsində bir-birindən fərqli olaraq müxtəlif iş prosesləri həyata keçirilər. Odur ki, inkişaf etmiş xarici ölkələrdə olduğu kimi korporativ informasiya sis-

templəri qurulması kitabxana resurslarının tənzimləyən kitabxana proseslərini müasir tələblərə uyğun qurmaq günün tələblərindəndir. Bu gün Azərbaycanda olan kitabxana resursları haqqında olan məlumat əldə etmək, əhalinin informasiya sorğularını müəyyənləşdirmək bir sıra çətinliklər törədir. Məlum olduğu kimi Milli Kitabxanalar bir çox dövlət əhəmiyyətli vəzifələri yerinə yetirir ki, buda xalqın keçmiş mədəniyyəti Azərbaycan kitab çapının əsrlər boyu nəsil-dən-nəsilə çatdırılmasında xüsusi rol oynayır. Milli Kitabxanaların əsas vəzifələrindən biri milli dövlət kitab saxlayıcısı funksiyasını həyata keçirməklə Birlik Azərbaycan kitabının toplanması və nəşr edilməsində milli kitab sərvətinin yaradılması və qorunması sahəsində olduqca böyük vəzifələri həyata keçirir. Bu baxımdan Milli Kitabxana kitab nəşri, kitabın milli sərvət kimi saxlanılması təbliği, yayılması sənəd resurslarının oxuculara olan tələbatını ödəməklə çox vacib və əhəmiyyətli vəzifələri yerinə yetirir. Milli Kitabxana respublikada nəşr olunan bütün sənədləri toplamaqla yanaşı Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanan, istər nəşr olunan istərsədə əlyazma hüququnda bir çox sənədləri öz fondunda qoruyub saxlayır, mühafizə edir lazım gəldikdə tarixi sənədlər kimi istifadə edirlər. Xüsusilə kitabxana işi ilə bağlı bir sıra hüquqi normativ aktlar arxiv şöbəsində saxlanılır. Qeyd etmək lazımdır ki, respublika əhəmiyyətli kitabxanalar bütün elmi kitabxanalar bütövlükdə kitabxana işinə dair qanunlar, qərarlar, sərəncamlar, dövlət aktları, əsasnamələr, nəşriyyat işləri haqqında məlumatlar redaksiya nəşriyyat sənədləri, arxiv sənədləri, müdiriyyətin müxtəlif kitabxanalardakı əmrləri, kollektiv orqanların idarəetmə ilə bağlı qərarları (məs: kitabxananın elmi şurasının direktorlar şurası protokolları və digər sənədləri) arxiv sənədləri kimi saxlanılmalıdır. Bütün bu sənədlər milli kitabxanaların dövlət kitab saxlayıcısı kimi qorunub saxlanılması və gələcək nəsilə çatdırılmasıdır.

Məsələnin həlli: Respublikamız ikinci dəfə müstəqillik etdikdən sonra ilk illərdə nəşriyyat fəaliyyətlərində kitabxana quruculuğu sahəsində bir sıra çətinliklərlə üzləşmişlər. Milli kitabxana ilə yanaşı respublikanın bütün kitabxanaları çox ciddi çətinliklərə məruz qalmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra 1993-cü ildən başlayaraq respublikamızda yeniləşmə işi kitabxanaların fəaliyyətində də çox ciddi irəliləyişlərə də şərait yaratmışdır. Respublika prezidentinin tapşırığına görə çox ciddi tədbirlər görülmüş qısa zaman kəsiyində “Mədəniyyət haqqında”, “Kitabxana işi haqqında Qanun” xüsusilə “Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul edilməsi ölkədə kitabxana işinin maliyyələşdirilməsi, kitabxanaların kitab təchizatının yeni strukturu və sistemlərinin yaradılmasına maddi-texniki bazaların yaxşılaşdırılmasına öz təsirini göstərmişdir. Müstəqillik illərində kitabxana işində bir canlanma özünü biruzə verirdi. Artıq müstəqilliyimizin ilk illərindən başlayaraq Azərbaycanda nəşr olunan bütün çap məhsulları tipindən, növündən asılı olmayaraq müəyyən olunmuş profilə uyğun komplektləşdirilirdi. Həmçinin əvvəlki illərdən fərqli olaraq ölkə kitabxanaları xarici ədəbiyyatların əldə edilməsi sahəsində xeyli işlər həyata keçirirdi.

Doxsanıncı illərin ortalarında ali məktəblərin , orta, orta ixtisas məktəblərin və bir çox kütləvi kitabxanalar istər grant istərsədə kitabxana konsorsiumu vasitəsilə dünya informasiya sistemindən istifadə etmək imkanı əldə etmişlər. Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanası 20 000 dollar həcmində ABŞ Kitabxana Asosiasiyasından hesabından grant udmaqla “Oryel” proqramı ilə komputer dəsti, skaner aparatı əldə etməklə yanaşı xarici ədəbiyyat fondunu da zənginləşdirmişdir. Hazırda 20 yə yaxın ali təhsil müəssəsi AKİİA (Azərbaycan kitabxana işinin inkişafı asosiasiyası və Azərbaycan Kitabxna Konsorsiumu vasitəsilə “EBSKO “nəşriyyatları sistemilə öz fondunu genişləndirir və oxucular (tələbatçılar)dünya ədəbiyyatı ilə təmin etmək imkanı qazanırlar. “90 cı illərin ortalarından bu istiqamətdə aparılan məqsədyönlü işlərin nəticəsində artıq 2000 ci ildə kitab fondunun ümumi həcmi milli dildə olan ədəbiyyatın çəkisi xeyli artmışdır. Bundan başqa hazırda bir sıra regionlarda betynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə maliyyə yardımı ilə MKS lərdə nəzdində informasiya resurs mərkəzləri yaradılmışdır k, bu mərkəzlər vasitəsilə xarici ədəbiyyat fondunun yaradılması istiqamətində işlər davam etdirilir. Bu istiqamətdə işlərin həyata keçirilməsində Azərbaycan Respublikasında yardalmış və fəaliyyət göstərən ABŞ səfirliyi Soros fondu, Amerika Kitabxanaçılar Asosiasiyası Azərbaycanda kitabxana işinin bir çox sahəsində o cümlədən fondun müasir xarici ədəbiyyatlarla zənginləşməsinə dəstək olmuşlar.Təkcə Amerika kitabxanaçılar Assosiasiyası və Soros fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutunun dəstəyilə Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan kitabxana işi inkişafı Asosiasiyasına ayrılan qrant hesabına Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasına 20 min dollar həcmində vəsait ayrılmışdır.Ayrılan vəsait hesabına BDU nun kitabxanasına xüsusi komputer dəsti, printer və skaner avadanlıqları AKİİA tərəfindən açılmış və kitabxanaya təqdim olunmuşdur.Qalan məbləğ isə kitabxananın fonduna xarici ədəbiyyatın alınması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Nəticə: Son illərdə demək olar ki Respublikada fəaliyyət göstərən bütün tiptən və növdən olan kitabxanalar Azərbaycanda nəşr olunan milli nəşrlərlə yanaşı, xarici ədəbiyyat fondunun zənginləşdirilməsində ciddi fikir verməkdədir. Azərbaycanda kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi ilə bağlı bəzi təklif və fikirlərimizi bildirmək olduqca vacibdir.Təcrübədə bir sıra xarici ölkələrdə olarkən və qənaətə gəldiyimiz bəzi təkliflərin Respublikamızda kitabxana fondları ardıcılığı və sistemli aparılması məqsədəuyğun olardı. Yaxşı olar ki bütün kitabxanalar üçün metodik mərkəz olan Axundov adına Milli Kitabxana kitabxanaya daxil olan bütün cari və komplektləşdirmə hesabatlarını hesabatlarını tələb etsin. Birillik Azərbaycan kitabının hazırlanmasında milli ədəbiyyatın dəqiq uçotunun aparılması məqsədilə ondan yararlansın. Kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi, saxlanılması ondan istifadə edilməsi gələcək nəsillərə çatdırılması bu sahədə çalışan kitabxan işçilərinin vəzifəsi və onların vətəndaşlıq borcudur.

Ədəbiyyat

1. Стольеров Й.Н. Формирование библиотечного фонда Санкт-Петербурга, профессия 2015 507 с
2. Стольеров Й.Н. Библиотечный фонд 2015 Санкт-Петербург, профессия 2015 383 с.
3. Справочно поисковой аппарат библиотеки.учебник под редакции И с Пиено Санкт-Петербург, профессия 2015 278 с
4. Tahirov K. Dünya milli kitabxanaları Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası Dərs vəsaiti Bakı Universiteti Nəşriyyatı 2013.-212 s.
5. Azərbaycan Milli Kitabxana 90 məqalələr məcmuəsi “Azərbaycan Milli Kitabxanası” 2013.-152 s.6
6. Xuraman İsmayılova Milli Kitabxananın inkişaf tarixindən Azərbaycan Milli Kitabxanası 90 məqalələr məcmuəsi Azərbaycan Milli Kitabxanası.- 2013.-152 s.
7. Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması (Dərslik)Bakı Nurlar. -2010, 326 S.
8. Kitabxana fəaliyyəti haqqında statistik müzakirələrin nəticəsi barədə statistik bülleten Bakı. -2009, .44 S.

Məqalə “Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrası”nın 7dekabr 2018-ci il tarixli 04 sayılı iclasında çapa məsləhət bilinmişdir